

บทที่ 1

บทนำ

1.1 บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมากๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงมีแนวพระราชดำรินำเน้นการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าไม้เป็นแนวทางหลักในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ด้วยทรงตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ ดังพระราชดำรัสพระราชทานในพิธีเปิดการสัมมนาการเกษตรภาคเหนือ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524 เกี่ยวกับการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ความตอนหนึ่งว่า “...การปลูกป่า 3 อย่าง แต่ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้ไม้ผล ไม้สร้างบ้าน และไม้ฟืนนั้น สามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้วยังสามารถให้ประโยชน์ที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือ สามารถช่วยอนุรักษ์ดิน และต้นน้ำลำธารด้วย...” และได้มีพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่า “...การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ให้ใช้วิธีปลูกไม้ 3 อย่าง แต่มีประโยชน์ 4 อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยรองรับการชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกอุดช่วงไหล่ตามร่องห้วย โดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างที่ 4 ได้ระบบอนุรักษ์ดิน และน้ำ...” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2560) ตามแนวทางพระราชดำรินั้นได้เกิดการศึกษาวิจัยงานด้านป่าไม้เพิ่มขึ้นเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร หรือพื้นที่สูงในภาคเหนือ

สำหรับโครงการวิจัยที่ดำเนินการเพื่อการฟื้นฟู อนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่สูงนั้น ในปี พ.ศ. 2559 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงได้ดำเนินโครงการศึกษาชนิด/พันธุ์ไม้สนเพื่อปลูกเป็นสวนป่าและการอนุรักษ์ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์ขึ้น ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่วัดจันทร์มีไม้สนสองใบจำนวนมาก แต่ไม้สนเหล่านี้มีอายุมาก ไม้สนขนาดใหญ่จำนวนมากมีการถาก เพื่อเก็บไม้เกียะ และมีความเสี่ยงอย่างมากต่อการหักโค่นในอนาคต ในขณะที่ชาวบ้านก็มีการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ค่อนข้างมาก หากไม่มีแนวทางการจัดการที่ดี จะส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของป่าสนบ้านวัดจันทร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และต้องมีการสร้างความเข้าใจ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าสนบ้านวัดจันทร์ เพื่อความยั่งยืน (กอบศักดิ์ และคณะ, 2559) และโครงการศึกษาชนิดไม้และการใช้ประโยชน์เพื่อการปลูกป่าชาวบ้าน เพื่อศึกษาชนิดไม้ที่สามารถนำมาใช้ในการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกภายใต้โครงการป่าชาวบ้าน สำหรับให้เกษตรกรผู้ปลูกมี

ไม่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และเมื่อเหลือใช้สามารถแปรรูปจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว โดยลดการพึ่งพิงไม้จากป่าธรรมชาติ และสามารถฟื้นฟูอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธารในพื้นที่ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป โดยยึดหลักการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเกี่ยวกับการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งผลการศึกษาพบว่า การส่งเสริมปลูกไม้ท้องถิ่นในป่าชาวบ้าน ควรให้ความสำคัญกับไม้ที่ชุมชนมีความต้องการใช้ประโยชน์ และมีประโยชน์ตั้งแต่ 2 อย่างขึ้นไป (ณัฐวัฒน์ และคณะ, 2559)

อย่างไรก็ตามจากโครงการวิจัยที่ดำเนินการในพื้นที่ที่ผ่านมา ยังเป็นการศึกษาวิจัยในแปลงทดลอง เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัย พร้อมทั้งค้นหาองค์ความรู้ในท้องถิ่นในการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อผสมผสานองค์ความรู้ทั้งสองเข้าด้วยกัน เพื่อการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้บนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน ทางสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงได้เห็นถึงความสำคัญดังกล่าว ในปี พ.ศ. 2560 จึงได้มีการดำเนินงานโครงการศึกษาฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านวัดจันทร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้บนฐานขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัย ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้องค์ความรู้เหล่านี้ในการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์

1.2.2 เพื่อสร้างความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนให้กับชุมชนในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงวัดจันทร์

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านวัดจันทร์ในครั้งนี้ ได้นิยามชุมชนวัดจันทร์ ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวัดจันทร์-ห้วยอ้อ หมู่ที่ 3 บ้านแจ่มน้อย หมู่ที่ 5 และบ้านเด่น หมู่ที่ 7 ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีขอบเขตเชิงเนื้อหาของการศึกษา ดังนี้

1.3.1 การศึกษารวบรวมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติ และความเป็นมาในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านวัดจันทร์ รวมถึงการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของชุมชนวัดจันทร์

1.3.2 การศึกษาสถานการณ์ของทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะไม้สนในพื้นที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

1.3.3 การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders analysis) ที่มีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนบ้านวัดจันทร์

1.3.4 การสร้างความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนให้กับชุมชน โดยการถ่ายทอดผลงานการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไปสู่ชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน รวมทั้งชี้แจงให้ชุมชนได้รับทราบเกี่ยวกับการดำเนินงานวิจัยด้านป่าไม้ในพื้นที่ ตลอดจนความรู้ตามหลักวิชาการที่ถูกต้อง และเหมาะสมในการฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งประกอบด้วย

- 1) ข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับหลักการจัดการป่าไม้ที่ถูกต้อง และเหมาะสม
- 2) ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟู และใช้ประโยชน์ไม้สนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ศึกษา
- 3) ระเบียบ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

